

UNIVERZITET U SARAJEVU – FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SLAVENSKE JEZIKE I KNJIŽEVNOSTI

**MITOPOETSKI MOTIVI U PRIČAMA LJUDMILE ULICKE I
LJUDMILE PETRUŠEVSKE**

(završni magistarski rad)

Mentorica: prof.dr. Adijata Ibrišimović-Šabić

Studentica: Mihaela Meljanac

Suradnica: viša as. Jelena Bavrka

Sarajevo, 2022.

Sadržaj

Sažetak	1
Uvod	2
Mit, mitologija, mitopoetski	5
Poetika stvaralaštva Ljudmile Stefanovne Petruševske i Ljudmile Jevgen'evne Ulicke	10
Ljudmila Stefanovna Petruševska (rus. Людмила Стефановна Петрушевская).....	10
Ljudmila Jevgen'evna Ulicka (rus. Людмила Евгеньевна Улицкая).....	12
Tko je Medeja?	15
Lik Medeje kod Ulicke i Petruševske	17
<i>Medeja i njena djeca</i> Ljudmile Ulicke	18
Motiv majke	19
Motiv prevarene žene	22
Motiv smrti.....	23
<i>Medeja</i> Ljudmile Petruševske	25
Motiv majke	27
Motiv prevarene žene	27
Motiv smrti.....	29
Zaključak	31
Izvori	34
Literatura	34

Sažetak

Mitopoetski motivi u pričama Ljudmile Ulicke i Ljudmile Petruševske

Mihaela Meljanac

Zadatak rada je istražiti mitopoetske motive u djelima *Medeja i njena djeca* Ljudmile Jevgen'evne Ulicke i *Medeja* Ljudmile Stefanovne Petruševske. U stvaralaštvu autorica je na zanimljiv način povezana suvremena tematika sa mitologijom koja je u književnosti svakako jedan od neizostavnih segmenata. Cilj istraživanja jeste pokazati na koji način suvremena književnost pristupa mitu, mitskim motivima, da li i koliko slijedi izvorni mit, odnosno da li i koliko se udaljava i u čemu se razlikuje od izvornog mita. Također, zašto su određeni mitovi važni za pojedine autorice: u konkretnom slučaju, zašto je mit o Medeji važan za Petruševsku i Ulicku i na koji način se on (re)interpretira u ovim djelima (*Medeja* i *Medeja i njena djeca*). U radu je objašnjen pojam „mitopoetski motivi“ te predstavljene najvažnije osobenosti poetika Ljudmile Ulicke i Ljudmile Petruševske u kontekstu mitopoetskih motiva. Ljudmila Ulicka stvara lik *anti-Medeje*. Ona ruši mit o majci koja je ubila svoju djecu i o ženi osvetnici. Autorica stvara lik Medeje idealne žene, ona ima moralna načela, vjeru, okuplja obitelj i čuva obiteljske vrijednosti. Ljudmila Petruševska svojom samo naslovom imenovanom Medejom slijedi ono što su Euripidova i mitološka Medeja, ali Petruševska prikazuje i okrutnost svijeta koji okružuje njenu junakinju. Kroz mitopoetske motive smrti, prevare i majčinstva rad nas upoznaje sa suvremenim Medejama.

Ključne riječi: Petruševska, Ulicka, Medeja, mitopoetski motivi, mitologizacija

Uvod

Zadatak rada je istražiti mitopoetske motive u djelima ruskih suvremenih autorica Ljudmile Jevgen'evne Ulicke i Ljudmile Stefanovne Petruševske. U njihovom stvaralaštvu je na zanimljiv način povezana suvremena tematika sa mitologijom, što ne predstavlja novu pojavu u povijesti književnosti. U ovom radu, međutim, pažnja će biti posvećena osobenim „pomjeranjima“ u suodnosu mitologije i suvremene književne tematike te novim spoznajama što ih donosi stvaralaštvo ovih dviju autorica, na primjeru romana *Medeja i njena djeca* Ljudmile Ulicke i priče *Medeja* Ljudmile Petruševske.

Kako obično biva u prijelomnim razdobljima ili na razmeđu stoljeća, pojedini se znanstveni termini propituju, zapadaju u krizu, uključujući i krizu velikih znanstvenih koncepata. U takvim kriznim situacijama, u osjećaju da se došlo do ruba ili samog kraja, posebice kraja racionalnog i znanstvenog promišljanja, nerijetko se u objašnjenju određenog fenomena poseže za iracionalnim. (Vojvodić, 2018: 9)

Kako hrvatska znanstvenica Jasmina Vojvodić piše (usp. Vojvodić, 2018: 9), autori postavljaju pitanja i pokušavaju naći odgovore i nerijetko se događa da odgovor mogu pronaći u mitologiji. Autori mitu pristupaju kao temi ili motivu s ciljem preispitivanja starih i pronalaženja novih interpretacija. Propituju stereotipna, uvriježena mišljenja i pokušavaju pronaći nove odgovore na bolna pitanja suvremenosti preko mitopoetskih motiva, a usputno slijedi i preispitivanje kanonskih interpretacija književnih i, općenito, umjetničkih djela. Korištenjem mitopoetskog motiva, autor može prenijeti sasvim novu poruku u odnosu na onu koju sadrži izvorni mit.

Zato je logično posezanje za starim majstorima i starim djelima koji su (umjetnički) istraživali slična pitanja...

Aktualnost teme je u tome što istraživanje mitopoetskih motiva u suvremenoj ruskoj književnosti i istraživanje stvaralaštva Ljudmile Ulicke i Ljudmile Petruševske, koje se ubrajaju među najvažnije suvremene ruske autorice, nije toliko zastupljeno u Bosni i Hercegovini.

Vojvodić se u nekoliko djela kao autorica i urednica zbornika osvrće na stvaralaštvo ovih spisateljica. U knjizi *Tri tipa ruskog postmodernizma* (Vojvodić, 2012), naprimjer, govori se o stvaralaštvu Ljudmile Ulicke i o pojmu obitelji koji je jako važan za ovu autoricu, o čemu će još biti govora. U zborniku znanstvenih radova *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*, koji

je Vojvodić uredila, govori se o pojmu mita i stvaranju nekih novih mitova u kontekstu ruske književnosti i kulture. Za temu koja je u fokusu ovog istraživanja su posebno bila inspirativna dva priloga: *Matrifokalni (neo)mit o ruskoj ženi i kasnosocijalistička nevolja s rodom (na primjeru časopisa 'Rabotnica' i književnih tekstova I. Grekove, N. Baranske i L. Petruševske)* Danijele Lugarić Vukas i *Repetitivni re-/demitologizam kao ustaljen proces u razvoju kulture (na primjeru romana 'Laur' Evgenija Vodolazkina)* Mihe Javornika, pri čemu su i za ovaj rad posebno važni pojmovi i fenomeni repetitivnog demitologizma i demitologizma koje u svom članku razmatra Javornik. I Eleazar Meletinski se u djelu *Поэтика мифа* (2000) osvrće na početke procesa mitologizacije kao i demitologizacije u književnosti. Osnovni postulati Meletinskog poslužili su kao osnova na kojoj se u radu ispituje način na koji Ulicka i Petruševska „manipuliraju“ mitom (što je pokazano na konkretnim primjerima predmetnog korpusa), a također i koje spoznaje nude uvođenjem starog mita u novi kontekst.

Ljudmila Petruševska i Ljudmila Ulicka, čije stvaralaštvo nazivaju *ženska proza* (Чумаченко, 2011), pripadaju krugu autorica koje od početka 1990-ih pišu o ženama. Obje autorice, koristeći mitopoetske motive¹, pišu o mjestu žene u društvu i životu. U radu se analizira na koji način Ulicka i Petruševska pristupaju i propituju mit te se pokazuju sličnosti i razlike u upotrebi istih, odnosno sličnih mitopoetskih motiva u spomenutim pričama. Ana Dabić (2016:1) u tekstu koji govori o ženskim likovima od romantizma do naturalizma, tvrdi:

U najstarijim književnim kulturama, ali i u sadašnjem vremenu, lik žene može se čitati kao iznimno značajan pokazatelj književnoga, ali i širega društvenoga stanja, pogotovo ako smo pobornici teorije da je književnost određene nacije i kulture nužno vezana uz društvo koje ju je iznjedrilo te samim kontekstima kojima je to društvo oblikovano.

Ženski likovi pa tako i književne reprezentacije/konstrukcije ženskosti i/ili ženstvenosti važni su za književnost i u različitim književnim epohama se ovim pitanjima pristupalo na različite načine. Na pristup koji će autor izabrati mogu utjecati i različiti izvanknjiževni elementi kao što su: sredina i okolnosti u kojima nastaje djelo, društveni poredak, politički sustav, religija i sl. U

¹ Мифопоэтика – в современном значении термин М. можно истолковать как исследование "проекции" мифа (мифологического сюжета, образа, мотива и т. д.) на произведение. (Митопоэтика – u suvremenom značenju termin mитопоэтика može se posmatrati kao proučavanje „projekcije“ mita (mitološkog sižea, slike, motiva itd.) u nekom djelu.) Белокурова. С.П. 2005. *Словарь литературоведческих терминов*. Dostupno na: https://literary_criticism.academic.ru/191/%d0%bc%d0%b8%d1%84%d0%be%d0%bf%d0%be%d1%8d%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0 [15. 8. 2022.] Prevela: Mihaela Meljanac. Svi prijevodi u radu su autorski.

radu će se na ove elemente obratiti pažnja onoliko koliko će neki od izvanknjiževnih razloga biti važni za analizu odabranog korpusa.

U izgradnji likova Ljudmile Ulicke, naprimjer, veoma je važna usporedba različitih naraštaja, prihvaćanje ili neprihvatanje etike konkretnog vremena, odnos likova prema prošlosti i vrijednostima prikazane sredine,² dok kod Petruševske toga nema. Za razliku od Ulicke, Petruševska daje komentar na društvo u kojem trenutno živi, daje opise užasnih situacija koje se događaju i opisuje obiteljske nesreće koje utječu na odnose između članova obitelji. Stoga je u radu posebna pažnja posvećena načinu na koji su predstavljeni ženski likovi kod ove dvije autorice kroz analizu mitopoetskih motiva u pričama o Medeji.

Cilj istraživanja jeste pokazati na koji način suvremena književnost pristupa mitu, mitskim motivima, da li i koliko slijedi izvorni mit, odnosno da li i koliko se udaljava i u čemu se razlikuje od izvornog mita. Također, pokušalo se odgovoriti na pitanje zašto su određeni mitovi važni za pojedine autorice, u konkretnom slučaju, zašto je mit o Medeji važan za Petruševsku i Ulicku i na koji način se on (re)interpretira u dvjema pripovijetkama ovih autorica.

Kao prvi korak, metodom deskripcije u radu su definirani osnovni pojmovi bitni za temu rada. Ponuđena je definicija pojma „mitopoetski motivi“ te predstavljene najvažnije osobnosti poetike Ljudmile Ulicke i Ljudmile Petruševske u kontekstu mitopoetskih motiva.

Metodama analize i sinteze te metodom kompariranja istražene su sličnosti i razlike između upotrebe pojedinih motiva i njihovih funkcija u konkretnim djelima dviju autorica.

² Usp. Чумаченко, О. В. 2011. *Аспекты женской прозы в современной русской литературе на примере творчества Л. Улицкой*. Вестник КАСУ [online]. Dostupno na: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/28/1189/> [19. 2. 2021.]

Mit, mitologija, mitopoetski

Različiti teoretičari književnosti nude različita tumačenja i različite pristupe mitu. Prema Hrvatskom jezičnom portalu riječ mit sa grčkog jezika (*mythos*) se prevodi kao priča ili riječ. Također, mit se definira kao *stvarna ili izmišljena priča koja se obraća svijesti naroda uključujući njegove kulturne obrasce ili izražavajući duboke, općeprihvaćene osjećaje (često predrasude i sl.); neutemeljeno uvjerenje ili vjerovanje, suprotstavljeno znanosti.*³

Milivoj Solar (1990: 211–212) je mit definirao kao:

(...) izraz kojim označujemo poseban način odnosa prema životu i svijetu, takav način koji razlikujemo od filozofije i znanosti npr. (...) Mit kao književna vrsta označuje takvu jezičnu tvorevinu koja na temelju mitskog iskustva oblikuje određenu priču, redovno vezanu s porijeklom i nastankom svijeta u cjelini ili pojedinih pojava, osoba, ljudskih tvorevina ili čitavih naroda.

Često su mitovi nastajali kao pokušaj objašnjavanja postanka nekih tada neobjašnjivih pojava. Sve velike civilizacije i veliki narodi imali su svoje mitologije, pa samim time možemo reći da je mit nastao onog trenutka kada je čovjek, postavši svjestan sebe, pokušao naći veze i objašnjenja između različitih pojmova i pojava. *Mitologija je znanost koja sustavno proučava mitove, njihov sadržaj, oblik, značenje i postanak*⁴ i upravo zahvaljujući ovoj znanosti mnoštvo mitova je sačuvano od zaborava.

K. Armstrong (2005: 13) navodi da su

(...) mitovi dali jasan oblik i izgled realnosti koju su ljudi intuitivno naslućivali. Mitovi su im rekli kako su se ponašali bogovi, ne iz puke radoznalosti, ili stoga što su te priče bile zabavne, nego kako bi omogućili muškarcima i ženama da oponašaju ta moćna bića te sami iskuse božanstvo.

Također ističe da *mitologija nije rani pokušaj bilježenja povijesti i ne tvrdi da su njene priče objektivne činjenice*. Mit je za njega fikcija i igra koja nam pomaže spoznati nove mogućnosti (usp. Armstrong 2005: 17). Mitologija samim tim postaje neka alternativna povijest.

³ Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41255> [3. 4. 2021].

⁴ Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41255> [3. 4. 2021].

Često je moguće steći dojam da su grčki mitovi početak svega što danas poznajemo, pa tako i početak književnosti. Zaboravljamo da su postojale i starije mitologije. Popularizaciji grčke mitologije je pomogla baš književnost. Zahvaljujući djelima kao što su *Ilijada* i *Odiseja*, grčka mitologija je sačuvana i budi zainteresiranost i danas. U antičkoj književnosti se javljaju likovi kao što su Prometej, Edip, Apolon, Zeus i tematika se često temelji na sukobu između glavnog junaka i bogova.

Medeja je također lik koji se pojavio u grčkoj mitologiji i Ljudmila Ulicka i Ljudmila Petruševska su iskoristile poznatu priču o Medeji, ženi osvetnici i u pripovijetkama ponudile vlastite (re)interpretacije, jer mit nije zatvoren i može mu se pristupiti na različite načine. (Re)interpretacije mitskih priča i likova često postaju osnova nastanka novih književnih djela u kasnijim periodima, kao što su u ovom slučaju roman Ulicke i priča Petruševske.

Tijekom dugog perioda razvoja književnosti interpretacije mitova dovode do nekih sasvim novih spoznaja, ali se ipak arhetip (kao mitski ili simbolički obrazac, odnosno struktura) nazire i ostaje prepoznatljiv u svakom novom djelu. V. Biti (1992: 303) za mit kaže da on *nije čista fantazija, već ima pripovjednu simboličku logiku koja objašnjava stvarni način funkcioniranja, stvarnu strukturu odnosa. Mit nije stvarnost, ali nije ni ono što se općenito misli da jest – jednostavno opreka stvarnosti.* Nadalje kaže da mit ne moramo jasno vidjeti, nego raditi s njim i to je ono što Ulicka i Petruševska čine, o čemu će dalje u tekstu biti riječi.

Joseph Campbell u djelu *Moć mita – razgovor s Bill Moyersom* (2001: 54–55) kaže da *pojedinač mora naći svoj pristup mitu, koji se odnosi na njegov vlastiti život* i navodi da postoje četiri funkcije mita:

1. Mistična – koja nam pokazuje “kakvo je čudesno djelo svemir, i kakvo je čudesno djelo čovjek (...)”;
2. Kozmološka – je ona kojom se bavi znanost, ali općepoznato je da ni znanost nema odgovor na sva pitanja i uvijek neka nagađanja izbijaju na površinu i stvaraju neke nove mitove;
3. Sociološka – koja podupire ili negira određeni društveni red. Kako Campbell govori, možete imati cijelu jednu mitologiju koja će podupirati monogamiju, ali isto tako i onu koja će podupirati poligamiju. Pravilna je ona koja je vama bliska;
4. Pedagoška – koja bi nas trebala naučiti, prema Campbellu, kako živjeti pod bilo kakvim okolnostima.

U djelima *Medeja i njena djeca* (Ulicka) i *Medeja* (Petruševska) zasigurno možemo uvidjeti pedagošku i sociološku funkciju njihove (re)interpretacije mita o Medeji. Pedagoška funkcija ogleda se u tome da autorice svoje likove suočavaju sa raznim životnim situacijama, pokazujući reakcije suvremene ruske Medeje u konkretnim društvenim uvjetima, iz čega se onda može izvući određena pouka, dok se sociološka funkcija (re)interpretacije ovog mita očituje u tome da autorice pokazuju kako se „njihova Medeja“ ponaša u konkretnom društvenom poretku, na taj način posredno dajući i sliku datog poretka.

Da bismo mogli razumjeti čemu povratak na stare priče (konkretno mit o Medeji), zašto baš priča o Medeji, bitno je razumjeti s jedne strane one okolnosti koje aktualiziraju Medejinu pripovijest u suvremenom kontekstu i, s druge strane, vrlo je važno shvatiti suštinu mita, ono što je predstavljao u vrijeme kada je nastao, kako bismo mogli razumjeti ono što on predstavlja danas. Javornik (2018: 112) tvrdi da pojava *strukturnog para remitologizam – demitologizam (remitologizacija – demitologizacija)* čini osnovni princip dinamizacije kulture u različitim fazama njezina razvoja te se poziva na Meletinskog koji je smatrao da je u prvoj trećini 20. stoljeća prevladavao *mitopoetski pogled na svijet* koji je izazvala društvena i kulturna kriza u umjetnosti i društvu izazvana Prvim svjetskim ratom.

Zanimanje za mit ne jenjava. Prema Meletinskom (2000: 8) *в литературном мифологизме на первый план выступает идея вечной циклической повторяемости первичных мифологических прототипов под разными 'масками'*.⁵ Cilj autorske re-intepretacije mita jeste zapravo preispitivanje onih pitanja koja postavlja stari mit i mogući odgovori koje na njih nudi suvremenost, ali je pri tom, kako tvrdi Javornik (2018: 112), važno imati na umu da se: *uslijed ciklizacije znak prelama u kontekstu kulturnog pamćenja u odnosu na kulturni model.*

Iako je u književnosti postojao i period demitologizacije, koja se javlja u periodu procvata nauke, u 20. i 21. stoljeću autori se ponovno vraćaju mitu i mitologiji. Početak procesa demitologizacije, prema Meletinskom, podudara se sa početkom romantizma i kritičkog realizma. Autori teže logosu i logičnom objašnjavanju svega što je do tada bilo neobjašnjivo. Nauka prevladava, iako postoje i tvrdnje kako je nauka jednaka mitu, jer i ona, u biti, svoj razvoj duguje nizu pretpostavki.

Ako prihvatimo predodžbu o repetitivnosti događaja u okvirima demitologizacije i remitologizacije, plodnom će nam se činiti ideja linearnosti i cikličnosti. Drugim

⁵ U književnom mitologizmu u prvi plan dolazi ideja o vječnom cikličkom ponavljanju primarnih mitoloških prototipa pod raznim 'maskama'.

riječima, pitanje se postavlja na sljedeći način: mogu li se u novome znakovnom sustavu primijetiti osobitosti koje možemo smatrati očekivanim i neizbježnim procesima u razvoju kulture, procesima koji svjedoče o predvidljivim zakonitostima njezina razvoja (remitologizaciji) – ili suprotno (demitologizaciji) (Javornik 2018: 112).

U književnosti, kao i u drugim umjetnostima, postoji koncept cikličnog razvoja. Konceptualizacija postupnog razvitka, odnosno konceptualizacija razvitka u stadijima (rus.: концепция стадийности) Mihaila Epštejna pomaže da se bolje shvati opći koncept cikličnog razvoja književnosti. Naime, autor izdvaja nekoliko faza koje se ponavljaju u svakom stadiju povijesnog razvoja književnosti: socijalna, moralna, religiozna i estetska. Ova posljednja faza – estetska, u novom stadiju cikličnog razvitka književnosti kraja 20. i početka 21. stoljeća, naročito se očituje u postmodernizmu, osobito u postupku dekonstrukcije prethodnih, ne samo književnih, nego i kulturnih kodova.⁶ Razumljivo je da, iako se ove faze ponavljaju, to ne znači da su jednake. Javornik (2018: 113) navodi da ako usporedimo početak 20. stoljeća sa početkom 21. stoljeća, možemo očekivati aktualizaciju mitopoetske arhetipske sheme i to sve zbog toga što čovjek nastavlja stvarati i razvijati kulturu, ali i vraćati se prethodnim tekovinama i samim time i mitu kao izvoru kulture.

Možemo uzeti u obzir da se mit sastoji od dva segmenta i da uvijek postoji jedan ustaljeni segment i drugi koji ovisi od autora, tj. njegove interpretacije. Kako Olga Osmuhina (2017) tvrdi, za rusku književnost 20. i 21. stoljeća je aktuelno baš preoblikovanje izvornog mitološkog materijala, bilo to kršćanskog ili antičkog, u mitologijske elemente autorskog teksta zbog čega nastaje novi autorski mit.

Korištenjem izvornog mita autor skoro uvijek uspijeva prenijeti neku sasvim novu poruku, jer *uvijek (ili barem po pravilu) postoji pripovjedač kroz čiju je subjektivnu prizmu mit 'posredovan', 'prelomljen', te koji se uvijek, barem djelomice, oslanja na kulturne znakove konkretnog vremena nastanka teksta* (Lugarić Vukas 2018: 153). Književnost se jako teško može u potpunosti ograditi od perioda kada nastaje ili od nekih subjektivnih doživljaja određenih pojmova i pojava.

⁶ Tako npr. Epštejn (prema Nefaginoj 2005: 14) Puškinova djela svrstava u estetsku fazu jednog od stadija cikličnog razvitka književnosti kao vrhunac jedne književne epohe i zaključuje da poslije Puškina slijedi novi stadij razvitka, čiji početak označava nova početna faza – socijalna, kojom i započinje epoha ruskog realizma.

S jedne strane, neomitološko doista znači samo ‘ponovno naročito aktualno’ u odnosu na trenutno izraženo zanimanje za povijest. Možda se radi o novim mitologemima, poput onoga neoimperijalnog. No shvatimo li ga, s druge strane, kao novi oblik odnosa, možemo opisati specifične pojavne oblike radnje u novijim oblicima mitološkog (Obermayr, 2018: 313).

Književnost ima potrebu povratka mitu, ali i potrebu da osmisli njegovu funkciju u sadašnjem vremenu. Ako autor koristi neki motiv koji je posuđen iz mita ili djela drugog autora, taj motiv će predstavljati važan književni znak značajan za interpretaciju djela pa se ne mogu i ne smiju zanemariti ovakva intertekstualna prožimanja. Ako su autorice, Ulicka i Petruševska, u nazivima (naslovima) priča već imenovale Medeju, onda ona, evidentno, nosi sa sobom niz asocijacija i značenja. Autorice računaju na *mitska iskustva* (Solar, 1990: 211) te oblikuju svoje pripovijedanje u suodnošenju s njima.

Poetika stvaralaštva Ljudmile Stefanovne Petruševske i Ljudmile Jevgen'evne Ulicke

Ljudmila Stefanovna Petruševska (rus. Людмила Стефановна Петрушевская)

Ljudmila Stefanova Petruševska je počela pisati još 1950-ih godina kada je objavljivala djela u različitim ruskim novinama. Prvu priču *Takva djevojka* je napisala 1968. godine, a objavila ju je tek nakon dvadeset godina. Koliko je ova ruska autorica svestrana govori činjenica da je ona, pored toga što je spisateljica, još i scenaristica, autorica animiranih filmova, osnivačica kabarea i vizualna umjetnica.

Prohorova (2009), naprimjer, ustvrđuje da je ime Ljudmile Petruševske najzvučnije ime suvremene ruske književnosti. Čitatelji su ili poklonici njenog talenta ili javno kritiziraju njeno stvaralaštvo, sredine nema. Također tvrdi da nije svaki čitatelj spreman na one emocije koje će proizvesti u njemu opus ove autorice. *Художественный мир Петрушевской трагичен, мрачен. Его трагизм нельзя логически объяснить, он задан как неперемное условие, и с ним приходится как-то мириться* (Prohorova, 2009).⁷ Budući da je i sama iskusila politička previranja, glad, česte selidbe u sovjetsko vrijeme, često piše o sovjetskom čovjeku. Petruševska stvara sliku mračnog svijeta, opisuje nesretne situacije koje se događaju likovima, što možemo vidjeti i u pripovijesti *Medeja*, te čitatelja osviješćuje i suočava sa raznim životnim situacijama pa i sa samom smrću. Zbog hrabrosti da piše o tome što muči čovjeka, skoro deset godina je bila zabranjen autor u Sovjetskom Savezu.

Prohorova također tvrdi da u stvaralaštvu Petruševske nije izražen tek ženski pogled na svijet, već je fokus na materinskom pogledu. Ova ruska autorica se prema svojim junacima odnosi kao prema djeci, malenoj, slabo, nezaštićenoj i otud proizlazi njena pozicija zaštitnice kojoj su djeca jedino što ima (usp. Prohorova 2009).

Budući da postmodernizam podrazumijeva intertekstualnost i igru, moramo biti svjesni da autorica svakom riječju može upućivati na neki dublji smisao. Stvaralaštvo za autore postaje igra, a književnost neiscrpan izvor motiva. Kako piše Gurmanova (2012: 250–251),

⁷ *Umjetnički svijet Petruševske je tragičan, mračan. Njegov tragizam ne treba logički objašnjavati, on je zadani kao nepromjenjiv uvjet i s njim se treba nekako pomiriti.*

specifičnost ruskog postmodernizma se očituje u težnjama autora da se vrati temama koje su bile zabranjene. Ako su u prvom valu *glasnosti* zabranjene teme bile politička represija, logori i sl., u stvaralaštvu Petruševske i drugih autorica to bi bila pitanja seksualnosti, rodnog opredjeljenja, ženskog glasa ... Petruševska u svojim djelima analizira što se sve može dogoditi ili se događa sa čovjekom u različitim uvjetima, pokušava razotkriti njegov unutarnji svijet. Ali, s obzirom na to da sva književna djela uglavnom, na ovaj ili onaj način, govore o čovjeku, kad je riječ o Poetici Ljudmile Petruševske, treba istaći da je jedna od temeljnih karakteristika njenog stvaralaštva eksperimentiranje sa žanrovima i stilovima: *сегодня творчество Петрушевской напоминает своеобразную лабораторию, где проходят испытание 'новые' и 'старые' жанры, где осуществляются эксперименты с разными стилями*⁸ Prohorova (2009).

Ipak, uzak krug tema koje obuhvata opus ove autorice jedan je od razloga zašto je Petruševska danas jedna od najkritikovanijih autorica, čija djela izazivaju brojne rasprave kako u književnim krugovima tako i na društvenim mrežama. *Radnja se najčešće vrti oko žensko-muških odnosa, ljubavi, požrtvovanosti, braka, roditeljstva, preljuba, obitelji, djece (...)* (Josip Užarević (2020: 699), što potvrđuje i pripovijetka *Medeja*, u kojoj su prisutne praktično sve nabrojane teme. Ali, budući da naslov priziva i upućuje na mitsku junakinju, date teme treba posmatrati i interpretirati u kontekstu intertekstualnog prožimanja s antičkim mitom u čemu se naravno, prepoznaje *intertekstna igra*.

Odjeci mitske arhetipske slike žene u reprezentaciji ženskih likova u djelima Ljudmile Petruševske prepoznaju se svojevrsnoj njihovoj sudbinskoj određenosti. Magdalena Blažević (2016), koja se bavila novelističkim opusom Ljudmile Petruševske, naprimjer zaključuje da je ženski lik u pripovijetkama ove autorice prikazan kao sudbinski osuđen na frustrirajući i neispunjen život iz kojeg pokušava naći izlaz. Također dodaje da ni muški likovi nemaju sreće i ne prolaze najbolje u djelu ove autorice te ih ona potpuno izostavlja ili ekstremno karikira. Slični primjeri koncepcije likova zastupljeni su i u priči *Medeja*, u kojoj su ženski likovi u potpunosti slomljeni sudbinom koja ih je zatekla, a muški likovi su žrtve okolnosti koje su u neku ruku i sami prouzrokovali.

⁸ *Danas stvaralaštvo Petruševske podsjeća na laboratoriju u kojoj se ispituju novi i stari žanrovi i u kojoj se odvijaju eksperimenti sa raznim stilovima.*

Ljudmila Jevgen'evna Ulicka (rus. Людмила Евгеньевна Улицкая)

Ulazak Ljudmile Ulicke u krug pisaca dogodio se 80-ih godina XX stoljeća. Prvo je krenula stopama svojih roditelja i upisala studije biologije, a tek nakon završetka studija shvatila je da je pisanje ono čime se želi baviti. U početku je pisala članke, drame, objavljivala prijevode sa mongolskog jezika, sve dok 1992. nije objavila svoju prvu dužu pripovijest (rus. *повесть* – što se kod nas obično prevodi kao roman) *Sonječka*, zahvaljujući kojoj je dobila priznanje za najbolju prevedenu knjigu i osvojila nagradu Medici u Francuskoj. Kroz godinu dana je na francuskom jeziku izdata zbirka priča *Bijedni rođaci*.⁹

Djela Ljudmile Ulicke prevedena su na najmanje 25 svjetskih jezika i smatraju je najpopularnijom ruskom živućom autoricom. Godine 2019. bila je kandidatkinja za Nobelovu nagradu, a smatraju je i velikom humanisticom i autoricom koja se zalaže za ljudska prava.

Važno je navesti i to da je njeno obrazovanje imalo snažan utjecaj na djela. Mnogi likovi su ili liječnici, ili su profesionalni medicinski radnici, ili pate od neke bolesti (Medeja je, npr, njegovateljica u bolnici). Pored toga, Ulicka često koristi medicinsku terminologiju.

Posebnost stvaralaštva Ulicke je u tome što joj je važan čovjek i ne teži intrigantnim zapletima i raspletima. Što je to što čovjeka muči? Koji su njegovi problemi? Koje su njegove brige? To su sve pitanja na koja Ulicka traži odgovor. Sama Ulicka je rekla:

Я отношусь к породе писателей, которые главным образом отталкиваются от жизни. Я писатель не конструирующий, а живущий. Не выстраиваю себе жёсткую схему, которую потом прописываю, а проживаю произведения. Иногда не получается, потому что выхожу совсем не туда, куда хотелось бы. Такой у меня способ жизни. (...) Я как бы временный писатель, вот напишу все и пойду делать что-то другое.¹⁰

Stvaralaštvo Ulicke nastavlja propitivati teme koje su se i ranije kroz povijest književnosti propitivale. Kao i Petruševsku, vidljivo je da i ovu autoricu zanima sve vezano za čovjeka pa i

⁹ Людмила Улицкая книги и биография, Эксмо, 2022. Dostupno na: <https://eksmo.ru/authors/ulitskaya-lyudmila-evgenevna-ID15507/> [22. 4. 2021.].

¹⁰ *Pripadam onoj vrsti pisaca koji uglavnom polaze od života. Nisam pisac koji konstruira, nego koji živi. Ne gradim strogu shemu koju potom razrađujem, već proživljujem (svoja) djela. Nekada ne uspijeva, zato što ne dospjevam uvijek tu gdje bih htjela. Takav je moj način života. (...) Ja sam kao privremeni pisac, i eto, kad napišem sve, poći ću raditi nešto drugo.* Людмила Улицкая: биография. Dostupno na: <http://www.ulickaya.ru/content/view/1271/462/> [1.12.2021.].

ona kao da provodi svoj vlastiti eksperiment. Ne pokušava uvjeriti čitatelja da je ono što ona govori točno, nego izlaže svoja zapažanja i dozvoljava da čitatelj dođe do vlastitog zaključka.

Posebnu važnost za Ulicku ima intertekstualnost i svojim djelima upućuje na ranije književne periode. Naprimjer, u liku Medeje Ulicka zadržava njene antične crte, ali dodaje i dozu suvremenosti, dok u djelu *Sonječka*, naprimjer, autorica samim naslovom upućuje čitatelja na Dostojevskog i T. Tolstoj. Prvo djelo u kojemu se pojavljuje lik djevojke Sonje je *Zločin i kazna*, a zatim i djelo Tatjane Tolstoj *Sonja*. Sva tri lika imaju neke zajedničke odlike, kao što su nježnost, strpljenje i dobrota, nijedna od njih nije imala sretan život i susretale su se sa raznim nedaćama. Ako je ranije za autore bila važna ženska ljepota i vanjšina, to sada sve postaje složenije i važan je ženin unutarnji svijet i njen odnos prema svijetu koji je okružuje.

Kako piše Jasmina Vojvodić (2009: 495) teme koje ulaze u prozu ove autorice su problemi usko vezani za čovjeka i za obitelj i često njena djela definiraju kao *enciklopediju ruske obitelji* (Arhangelski prema Vojvodić, 2009: 495). Također kod Ulicke se govori o obitelji kao mogućnosti izbora i često se događa da su likovi njenih priča posvojena djeca, djeca koja ne žive sa svojim biološkim roditeljima ili čak djeca kod koje se utvrđuje krvno srodstvo koje će se uvijek ispostaviti nevažnim za odnos između likova.

Još jedna značajna odlika stvaralaštva Ulicke je što njena djela, unatoč teškoj sudbini likova, odišu dozom optimizma. Kako zaključuje Vojvodić (2008: 245) *crni val, kako se obično znadu nazivati neki smjerovi postmodernističke književnosti, sigurno nije odrednica za njezinu prozu.*

Na osnovu kratkog osvrtu na neke osobenosti poetike dviju ruskih autorica, došlo se do zaključka da će za analizu i interpretaciju opusa Petruševske i Ulicke, pa tako i za analizu i interpretaciju djela koja su predmet istraživanja ovog rada, vrlo važni biti neki aspekti postmodernističkog mišljenja, među kojima posebno propitivanje velikih priča. Ove dvije autorice i pripadaju periodu ekspanzije ruskih autorica kraja 20. i početka 21. st. koje se obraćaju ženskim temama i ženskim pričama kao potisnutim i marginaliziranim „glasovima“. Važno je naglasiti i spomenuti u ovom kontekstu, premda to nije tema ovog rada, da se u ovom periodu intenzivira propitivanje apsolutnih istina i naslijeđenih vrijednosti i ideologija u djelima ruskih autorica (pa tako i kod Petruševske i Ulicke), u čemu se može pronaći i motivacija i argument za *žensko raščitavanje dominantne kulture* (Šošćarić, 2021: 10) putem (re)interpretacija arhetipskih likova i motiva – u konkretnom slučaju putem pre- i raščitavanja mita o Medeji, ženi-osvetnici i majci koja ubija vlastitu djecu...

Osim toga, postmodernizam je „ogolio“ intertekstualnost kao svjestan postupak. Kako je komuniciranje s djelima drugih pisaca imanentno svekolikoj književnosti, u postmodernizmu je ono naglašeno željom da se djelo i konstruira kao dijaloški govor, odnosno “odgovor” na druga djela, često i kao obračun s nekim od tih dijela ili s književnom tradicijom uopće (remitologizacija / demitologizacija). U tom smislu bi priče o Medeji Lj. Ulicke i Lj. Petruševske predstavljale kreativne metatekstove, odnosno umjetničke replike na izvorni tekst – mit o Medeji, preciznije – ove priče predstavljaju autorske replike, prije svega, na prvi umjetnički odgovor na izvorni mit – Euripidovu *Medeju*.

Stoga se, prije svega, treba prisjetiti šta govori i šta poručuje izvorni mit, a šta Euripidova tragedija.

Tko je Medeja?

Robert Grevs u *Grčkim mitovima* (usp. 1995: 351) piše kako je Medeja bila jedina preživjela Ajetova kći i imala je pravo naslijediti Korintsku kraljevinu, budući da je umro uzurpator Korint. Korinćani su to prihvatili i Medeja je, zajedno sa svojim suprugom Jasonom, vladala kraljevstvom. Imali su četrnaestero djece, sedam kćeri i sedam sinova. Jason je u jednom trenutku posumnjao da je Medeja otrovala Korinta kako bi došla na vlast i odlučio se razvesti od nje i oženiti se Glaukom, kćerkom kralja Kreonta iz Tebe. Medeja se pravila da prihvaća Jasonovu odluku i poslala je poklon Glauki. Po svojoj djeci poslala je zlatnu krunu i dugu bijelu haljinu. Čim je Glauka odjenula poklon, dvor je zahvatio požar u kojem su poginuli i Glauka i kralj Kreont.

O sudbini Medeje djece postoji nekoliko teorija. Grevs (1995: 351) navodi da su ih sve kamenovali Korinćani, koji su bili ljuti zbog smrti Glauke i Kreonta, ali da ih je Hera učinila besmrtnim. Također, u nastavku piše da su Korinćani potkupili Euripida sa petnaest srebrenjaka da ih ne optuži u svom djelu i da napiše kako je Medeja ubila svoju djecu.

Jedna od prvih interpretacija mita o Medeji, dakle, pripada Euripidu. Kako bi se što bolje moglo razumjeti kako je nastao mitski lik Medeje i kakav je njen odnos sa drugim likovima unutar mita, a kakav u djelima Ulicke i Petruševske, potrebno je istražiti i ovu interpretaciju mita.

U Hrvatskoj enciklopediji piše sljedeće:

Medeja je u grčkoj mitologiji bila čarobnica, kći kolhidskog kralja Ejeta. Zaljubila se u Jazona, vođu Argonauta, i pomogla mu svojim čarobnim moćima da učini junačko djelo i domogne se zlatnog runa. Vraćajući se s Argonautima, ubila je brata Apsirta kako bi spasila sebe i njih od očeva progona.¹¹

Medeji je njeno porijeklo bilo jako važno i teško joj je bilo prihvatiti odnos durgih ljudi prema njoj u novoj domovini. Prema Fedosejevoj (usp. 2006: 4) Medeju su smatrali strankinjom, barbarkom te čovjekom drugog reda. U Euripidovoj interpretaciji mita akcent je stavljen na život Medeje i Jasona u Korintu. Na početku Euripidovog teksta Medeja, koja je cijeli svoj život žrtvovala za Jasona, saznaje da je on odlučio napustiti je i oženiti se drugom.

I katkad samo vratom makne prebijelim,

¹¹ Medeja. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39734>. [13. 7. 2021.].

Za ocem dragim sama za se zaplače,
Za domovinom, kućom, što ih izdade
I pođe s mužem, što je sada odbaci. (Euripid, 4)

Euripid ne odustaje od toga da Medeju prikaže kao negativan lik i dodaje kako je Jason samo htio obezbijediti svojoj obitelji bolji život. Kako navodi Gurdon (2011: 105) *čvrsto ukorijenjena dominantna patrijarhalna podloga na kojoj je Euripid stvarao svoj narativ, prokazuje Medeju (i lik i istoimeno djelo) kao proizvod patrijarhalne (narativne) matrice, koja se uvijek i iznova narativno ostvarivala i potvrđivala* te dodaje da je uprkos svom odupiranju, Medeja ostala zarobljena u spomenutoj matrici. Muškarac je u antici vrlo lako mogao donijeti odluku da napusti jednu i oženi se drugom ženom, što je uradio i Jason. Medeja se, nakon svega što je učinila za njega, nije mogla pomiriti s tom odlukom. Ona predstavlja žensku pobunu protiv dominantnog patrijarhata i svijeta kojim upravljaju muškarci. Bila je sklona iskrenim odnosima i vjerovala je u ljubav, dok je Jason više bio pragmatičan i smatrao je da brak služi za obezbjeđivanje boljeg financijskog položaja.

Sad dobro znaj: ne uzeh kćeri kraljeve,
Što sad je moja, radi žudnje, ljubavi,
Već jer sam – rekoh to i prije – želio,
Da tebe spasem, djeci braću porodim,
Krv kraljevsku, a svome domu branik čvrst. (Euripid, 22)

U djelu možemo vidjeti da su ljutnja i bijes zbog Jasonove izdaje (iz Medejevine perspektive), uz ljubav koju osjeća prema njemu, snažniji nego ljubav prema vlastitoj djeci. Odlučila je učiniti nažao Jasonu, makar ona patila više, ona gubi sve – obitelj, dom i sebe samu. Tog trenutka Medeja postaje druga ličnost, osoba koja nema više što izgubiti i dozvoljava da njom upravljaju njene strasti. Gurdon (2011: 106) navodi da ako se odmaknemo od teksta kao takvog, bit će nam jasno da je Euripid imao za cilj *razotkrivanje onoga tajanstvenog, najdublje zatomljenog ženskoga, tj. da je čedomorstvo bio pokušaj Euripidovog (raz)otkrivanja ženske prirode* te zaključuje da je Euripid odabrao najokrutniji čin osвете. Još jednom primjećujemo Euripidov odnos prema Medeji, posredno i odnos jednog konkretnog (nadasve patrijarhalnog) društva prema ženi.

Potomstvo od drugud bi moro rađat svijet,
A toga roda ženskog ne bi smjelo bit,

Na svijetu onda više ne bi bilo zla. (Euripid, 22)

Naime, Euripid je svoj lik gradio na temelju ženske ljubomore i njegova Medeja je uvijek bila realizirana naspram drugog muškog lika (usp. Gurdon 2011: 106–107). Kao karakter kod Euripida, Medeja se uspostavlja i u odnosu prema Zboru, a ima i svoj vlastiti glas; ženski je lik koji posjeduje moć vraćanja i čarobnjaštva. Zbog toga što je fokus Euripidovog teksta na emociji ljubomore i osvete gdje se Medeja realizira u odnosu naspram drugih likova biti će zanimljivo analizirati na koji način su konstruirani ženski likovi, konkretno lik Medeje kod Petruševske i Ulicke, preko mitopoetskih motiva žene majke, prevarene žene, a i smrti koja se događa oko Medeje.

Lik Medeje kod Ulicke i Petruševske

Svaka priča ili svaki motiv unutar neke priče izaziva niz različitih asocijacija. Lik Medeje će za nekoga biti negativan lik, za nekoga je ona supruga koja je spremna na sve kako bi zaštitila odnos koji ima sa svojim mužem.

Činjenica je da svaki autor motive stavlja u službu poruke koju želi prenijeti. Tako je Euripid htio predstaviti lik majke i žene koja je spremna na sve i koja se ne plaši ničega. Euripidova verzija mita je najpoznatija i treba uzeti u obzir da je na koncept ovog ženskog lika utjecalo društveno uređenje, odnosno položaj žene u društvu kojem je pisac pripadao. Naime, žena je bila zadužena za rađanje djece ukoliko je imala sreće i ukoliko ju je neki muškarac oženio. Ako nije postala supruga i majka, žena je vrlo lako mogla završiti na ulici kao prosjakinja ili prostitutka. Kako piše Solar (2003: 68), Euripida je zanimala *duševna borba osoba koje razdiru suprotstavljene strasti i koje stradaju u obratima sudbine*. Također kaže da je *nenadmašan kada obrađuje osjećaje koji postupno prerastaju u strasti, pa likovi više njima ne mogu vladati*.

U daljnjoj analizi pokušat će se doprijeti do poruke koju su htjele prenijeti Petruševska i Ulicka koristeći mit o Medeji u svojim djelima. Svakako će biti zanimljiv pristup autorica kao žena te njihova promatranja iz perspektive kraja 20. stoljeća.

Medeja i njena djeca Ljudmile Ulicke

Već u samom naslovu djela Ljudmile Ulicke može se prepoznati direktna veza sa mitom o Medeji. *Birajući naslov ili podnaslov, produktor teksta polazi od potrebe da što sažetije pruži osnovnu informaciju toga teksta. (...) Naslov je svojevrsni tekst o tekstu (...)* (Katnić–Bakaršić, 2007: 262) i ovaj to apsolutno potvrđuje. Ulicka naslovom usmjerava čitatelja na mitologiju i mitološki lik Medeje, ali ne ispunjava njegova očekivanja.

Priповijest *Medeja i njena djeca* (*Медее и её дети*) Ljudmile Ulicke je obiteljska kronika, jer opisuje život nekoliko pokoljenja jedne obitelji, konkretno u ovoj pripovijesti Medeje i šire obitelji. U nekim segmentima razlikuje se od kanonske obiteljske kronike, a kao primjer odstupanja od kanona ovog žanra može se navesti to da autorica ne stavlja akcent na povijesno vrijeme, tj. kronološko prepričavanje događaja. U pripovijesti se autorica koristi različitim motivima kao što su pisma i sjećanja koji radnju premještaju u drugo vrijeme ili prostor.

U djelu se mogu prepoznati i elementi obiteljske sage na mjestima kada autorica govori o precima svoje glavne junakinje i njihovim životima, te kako Babenka (2010: 40) prepoznaje, i elementi žitija. Elementi žitija se očituju u liku Medeje koja je, kao i svi junaci tog žanra, netko tko teži pravednosti i netko tko, kako navodi Babenka (2010: 40) *смирено несёт свой жизненный крест*¹². Postmodernizam i teži prema otvorenosti i ne želi se zatvoriti unutar jedne forme.

Jasmina Vojvodić (2012: 46) piše da je Ljudmila Ulicka *predstavница neosentimentalizma, novog realizma, ali i jedna od vodećih predstavnica ženske proze na valu ruskog postmodernizma*. Odlike postmodernizma mogu se prepoznati u potrebi autorice da *koncentrira svoju pozornost na kategorije socijalne, seksualne, etničke i drugih identifikacija* (Vojvodić 2012: 25). Na samom početku pripovijesti saznajemo tko je zapravo obitelj Sinopli, njeno porijeklo, tko su njeni potomci pa čak i detalje o nekim genetskim odlikama ove obitelji. Naprimjer, Ulicka (2003: 8) piše o plodnosti u obitelji Sinopli: *Даже семейная плодовитость расщепилась на две линии: одни, (...), годами не могли произвести на свет хоть самого маленького ребеночка, другие, напротив, сыпали в мир красноголовую мелочь, не придавая этому большого значения.*¹³

¹² (...) *smireno nosi svoj životni križ.*

¹³ *Čak i obiteljska plodnost se podijelila na dvije linije: jedni (...) godinama nisu mogli donijeti na svijet bar jedno dijete, a drugi, naprotiv, rasipali su po svijetu crvenokose malce, ne pridajući preveliku važnost tome.*

Vojvodić (2012: 142) ističe da su vrijeme i mjesto dva osnovna aspekta obitelji. Ali, kao što je poznato, vrijeme i mjesto strukturalni su element bilo kog književnog teksta (usp. Bahtin, 1975: 194). Obiteljsko vrijeme, prema tome, bilo bi ono vrijeme kada se okuplja cijela obitelj (npr. za vrijeme blagana, rođendana i sl.), dok bi obiteljsko mjesto bio prostor u kojem se okuplja cijela obitelj (npr. dom, vikendica; terasa, kuhinja, dnevni boravak, blagavaonica i sl.). To su, dakle, dva temeljna sjecišta u kojima se obitelj susreće i gdje je moguće prepoznati obiteljske odnose, da li se radi o bliskim ljudima ili strancima koji su samo krvno vezani. Medeja Ulicke, npr. cijeli život živi na jednom mjestu. Čak je njeni susjedi smatraju *частью пейзажа*¹⁴. Ona je ta koja čuva uspomene, koja čuva pisma i sva sjećanja vezana su za njen dom. Kao što primjećuje Lugarić Vukas (usp. 2020: 195), Medejin dom je mjesto pamćenja koje ona veoma cijeni i kada bi primala poklone, primala bi ih ne u svoje ime, nego u ime svoga doma. Ovdje se podcrtava važnost prostora gdje se okuplja obitelj, ali i Medeje kao njegovog čuvara. *Medejina je kuća središte cijelog svijeta* (Vojvodić 2012: 143) što potvrđuje tekst pripovijesti Ljudmile Ulicke gdje se kaže da se tu okupljaju rođaci iz cijelog svijeta. Vrijeme Medejevine obitelji je onaj period u godini kada se svi okupljaju, to je obično period kada su raspusti, praznici ili blagdani: *первые племянники приезжали обыкновенно в конце апреля*¹⁵ (Ulicka 2003: 9).

Motiv majke

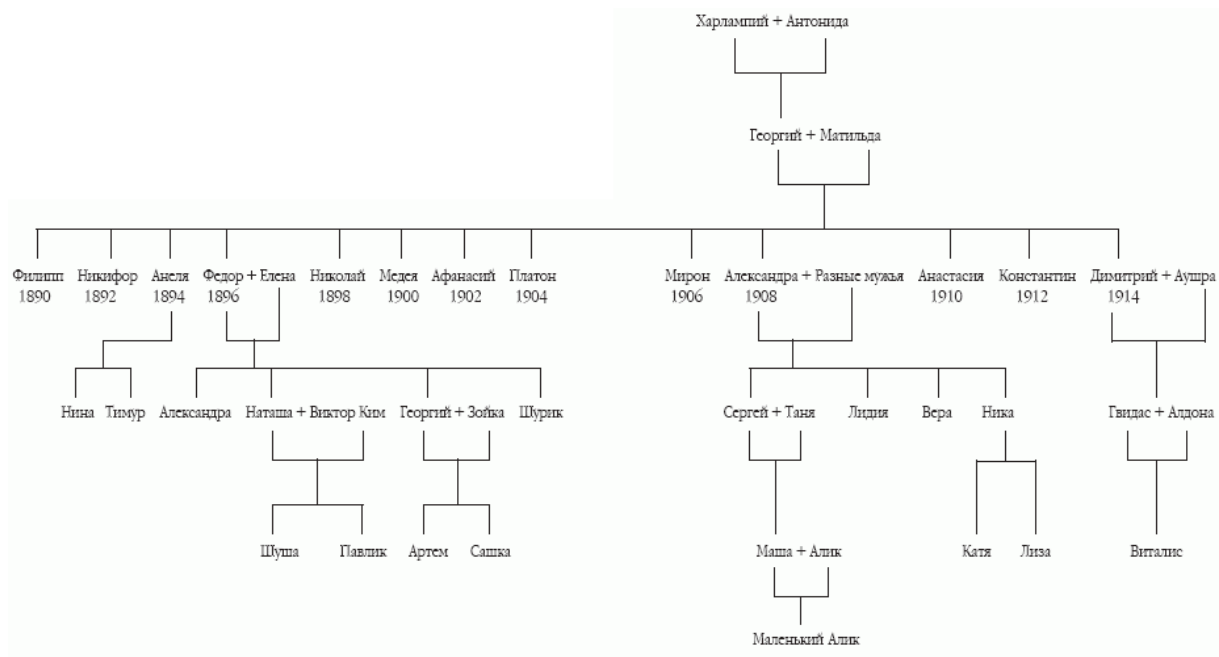
Medeja Mendes, rođena Sinopli je bila (...) *последней чистопородной гречанкой в семье, (...) последней, сохранившей приблизительно греческий язык*¹⁶ (Ulicka, 2003: 5). Nije imala vlastite potomke, nego svojom djecom naziva djecu bližnjih. Ona ih je svake godine okupljala kod sebe i bilo ih je čak trideset. *Считалось, что она всех их очень любит. Какова бывает любовь к детям у бездетных женщин, трудно сказать, но она испытывала к ним живой интерес, который к старости даже усиливался*¹⁷ (Ulicka, 2003: 9). Autorica razrušava tradicionalna shvaćanja obitelji i majke. Nije nužno da žena rodi dijete kako bi mu bila majka, niti je nužna krvna veza. Ona svojom djecom smatra djecu svojih rođaka, koja su veoma različiti, neka od njih su čak i različitih nacionalnosti, ali objedinjuje ih Medeja. Medeja okuplja cijeli svijet baš zbog toga što se među njenom djecom mogu naći najrazličitiji karakteri.

¹⁴ (...) dijelom pejzaža.

¹⁵ (...) prvi rođaci su obično dolazili na kraju travnja.

¹⁶ (...) posljednja čistokrvna Grkinja u obitelji, (...) posljednja koja je približno sačuvala grčki jezik.

¹⁷ Smatralo se da ih ona sve veoma voli. Kakva je to ljubav prema djeci kod žene koja nema djece, teško je reći, ali je ispoljavala veliko zanimanje., koji se godinama i pojačavao.



Slika 1. Obiteljsko stablo Medeje Mendes (Sinopli)¹⁸

Na ilustraciji (slika 1.) je moguće vidjeti koliko je zapravo Medejeva obitelj velika i tko su sve oni koje ona okuplja oko sebe. Iščitavajući imena moguće je zapaziti i grčka i ruska čime autorica još jednom ukazuje na grčko porijeklo Medeje i njene obitelji.

Na prvi pogled, sve ono što je Medeja Ulicke je suprotno onome što je mitološki, odnosno antički lik Medeje. Euripid predstavlja Medeju kao ženu kojom upravljaju srdžba i želja za osvetom. U jednom dijelu Dadilja govori:

Znam ja nju i bojim se:
 Bez riječi u kuću će, gdje joj krevet je,
 Unići, u srce će rinut oštar mač
 Il' kraljevnu će ubit i mladoženju,
 A onda će je nesreća još veća snać.
 Ta strašna je, pa zavadi l' se tkogod s njom.
 Taj neće lako zapjevati s pobjede! (Euripid, 4)

Medeja Ulicke nije osvetoljubiva, nema svoje potomke, ali odgaja djecu drugih. Danijela Lugarić Vukas (2020: 193) naziva Medeju *anti-Medejom*, koja se ne sveti, već pomiruje i ujedinjuje cijelu obitelj, pa čak kao svoju prihvata i djevojku za koju kasnije saznaje da je kćer

¹⁸ Dostupno na: <https://www.litres.ru/ludmila-ulickaya/medeya-i-ee-deti/chitat-onlayn/> [8.4.2022.]

njene sestre i njenog muža. Mitološka Medeja je razrušila svoju obitelj, a Medeja Ulicke je cijeli život bila centar okupljanja, netko tko obitelj objedinjuje. Prema Babiću (2011: 27)

Медея Улицкой – Мать – 'постоянная величина' не только мира поселка, но и мира вообще, некое гармонизирующее начало, вечная константа человеческого существования, продолжения жизни через традицию и древнюю женскую мудрость.¹⁹

Ulicka teži naglasiti da je osim krvne veze, važna i druga, duhovna povezanost. Istina, Medeja ne osjeća takvu povezanost sa svakim likom, ali ipak ostaje ona teza da su oni svi obitelj i da su svi njena djeca.

Babenska (2010: 48) primjećuje da se Ulicka u svom djelu vraća prvobitnom arhetipu *женщины как объединяющего начала*²⁰ i arhetipu obitelji. Autorici postaje najvažnije pokazati da *женщина не просто другой пол по отношению к мужчине*²¹ i u tom smislu tjelesnost igra važnu ulogu, jer arhetip žene isključuje tjelesnost i povezuje se sa pojmovima kao što su osjećaji, ženstvenost, duša, fantazija ... (Ema Jung, 1957, prema Eterović, 2015: 6). Upravo na planu tjelesnosti u priči Ulicke događa se zanimljiv obrat.

Lugarić Vukas (2019: 196) piše da je *tijelo onaj prostor u koji je spolnost locirana, ono je simbolički teritorij ženskoga i ženskosti*, a u opisu vanjskog izgleda Medeje mogu se primijetiti neke muške crte: *В отрочестве она много страдала от своей внешности: рыжие волосы, чрезмерный рост и чрезмерный рот, она стеснялась больших рук и мужского размера обуви, который носила...*²² (Ulicka, 2003: 34). Medeja Ulicke nema istaknutu ženstvenost u ovom vanjskom, tjelesnom smislu (kako se ženstvenost tradicionalno predstavlja). Kako piše Odža (2016: 149) *ženskost i ženstvenost uvijek su se povezivali s ljepotom i reproduktivnosti što je dovelo do toga da se ženu posmatra kao isključivo tjelesno biće* te dodaje da *žena tjelesnošću šalje izvan-tjelesne poruke*. Moguće je da time autorica želi istaknuti Medejinu poziciju jake žene, glave obitelji, ali dekonstruira i stereotip o utemeljenosti ženskog načela isključivo u tjelesnom. Žena je kroz povijest smatrana kao krhko, nježno biće koje nije sposobno preuzeti muške poslove, a Ulicka, dajući muške karakteristike Medeji, ističe njenu snagu (kao što ističe i njenu žensku bit), pokazuje tko je zapravo Medeja u drugim kulturnim i

¹⁹ Medeja Ljudmile Ulicke je Majka – konstanta ne samo sela, nego i svijeta, neko harmonizirajuće načelo, vječna konstanta ljudskog postojanja, nastavka života kroz tradiciju i drevnu žensku mudrost.

²⁰ (...) žene kao ujedinjujućeg načela.

²¹ (...) žena nije jednostavno drugi pol u odnosu na muškarca.

²² U mladosti mnogo je patila zbog svog vanjskog izgleda: rida kosa, pretjerana visina i prevelika usta, sramila se velikih ruku i muške veličine obuće, koju je nosila.

socijalnim okolnostima. Ovo je i način da autorica skrene pažnju na rodne stereotipe koji su krajnje otporni na promjene.

Medeja Ulicke je dugo vremena brinula za bolesnog muža, a nakon što je umro preuzela je njegovu ulogu glave obitelji koju je na neki način i ranije imala. Mitološka Medeja je također bila jaka i dominantna žena koja je u vrijeme kada i nije bilo moguće, sama donosila važne odluke za sebe i svoju obitelj.

Motiv prevarene žene

Nakon što je saznala za prevaru Medeja Ulicke je bila ljuta i osjećala se izdano, ali nakon nekog vremena jednostavno je prestala razmišljati o tome zbog mira u obitelji. Odlučila je da sve bude uobičajeno i nije željela neke promjene koje bi negativno utjecale na odnose koje trenutno imaju.

Ни слова, ни одного слова не сказала Медея о своей горькой обиде, и до самой смерти они будут писать друг другу нежные письма, в которых будут сны, воспоминания, беглые мысли, сообщения о рождении новых детей и новые рецепты варений...²³ (Ulicka 2003: 187)

U mitu su se dogodile mnoge negativne stvari kojima je uzrok bio taj što je Medeja bila izdana i prevarena. Mitološka Medeja nije razmišljala o posljedicama, dopuštala je da njen bijes i ogorčenost upravljaju njome. Bila je strastvena žena, na koju su mogle utjecati emocije, dok Medeja Ulicke *никогда не могла понять этого непостижимого для нее закона левой ноги, закона прихоти, сиюминутного желания, каприза или страсти*²⁴ (Ulicka 2003: 151). Medeja odluka da ne govori ništa i da svoju srdžbu zbog izdaje potisne motivirana je time što je za prevaru saznala godinama poslije smrti muža

Zašto autorica piše baš o tim konkretnim junacima i zašto Medeja doživljava izdaju od najbližih ljudi? Ljudmila Ulicka opisom situacije – muž vara suprugu sa njenom vlastitom sestrom – pokazuje nestereotipnost rješavanja sličnih konflikata, prikazivanih i razrješavanih u djelima različitih autora raznih književnih epoha (počevši od antike i Euripidove Medeje) sa sličnim motivima izdaje i prevare. Može se zaključiti da bez obzira na naslov, koji priziva obrazac eskalacije konflikata izazvanih strastima u djelima u kojima je pažnja usmjerena upravo na

²³ Ni riječi, ni jedne riječi o svojoj ogorčenosti nije rekla Medeja i do same smrti će pisati jedna drugoj nježna pisma, u kojima će biti snovi, sjećanja, odbjegli misli, vijesti o rođenju nove djece i novi recepti za slatko od voća...

²⁴ Nikada nije mogla razumjeti za nju neshvatljiv zakon lijeve noge, zakon hira, trenutne želje, razmaženosti ili strasti.

propitivanje ljudskih strasti kao što su ljubomora, zavist, osveta ili srdžba, Ulicka kao autorica pokazuje da postoji nešto što je također vrijedno pažnje i vrijedno književne obrade u istoj mjeri kao i ljudske strasti. Nestereotipnim razrješenjem situacije koja po definiciji treba da proizvede buru negativnih emocija i probudi najniže porive u kontekstu muško-ženskih odnosa, Ulicka pokazuje da žena ne mora biti svedena na to da se njen identitet prepoznaje i priznaje isključivo u odnosu prema muškarcima i da njeno unutrašnje biće (pa tako i njene strasti) zavise isključivo od onoga što muškarac čini ili ne čini. Medeja Ljudmile Ulicke je izašla iz situacije i postupila je najbolje što je mogla. Kao što je već ranije spomenuto, u antici je žena bila zaštićena jedino ako je imala muškarca pored sebe (oca, brata, muža), a Medeja Ulicke je samostalna žena, njegovateljica, ona radi, sakuplja trave (možemo primjetiti povezanost sa antičkom Medejom čarobnicom) tako da njen identitet nije definiran, niti ograničen odnosom suprug-supruga / muškarac-žena, kao što nije ograničen ni time da je žena majka isključivo ako je dijete rodila. Na taj način autorica je ponudila vlastiti odgovor na arhetipske slike žene, kreiravši svoju *anti-Medeju*.

Motiv smrti

U djelu se nekoliko puta susreće motiv smrti koja je dio životnog procesa i tako je likovi Ulicke i prihvaćaju. Smrt ne narušava atmosferu spokoja kojom zrači pripovijest te dolazi kao neka vrsta oslobođenja. Poslije smrti muža Medeja je živjela možda čak i bolje nego ranije kada se morala brinuti o njemu. Ulicka piše:

Медея прожила свою жизнь женой одного мужа и продолжала жить его вдовой. Вдовство ее было прекрасно, ничем не хуже самого замужества. (...) Вдовство длилось уже значительно дольше брака, а отношения с покойным мужем были по-прежнему прекрасными и даже с годами улучшались²⁵ (Ulicka 2003: 45 – 46).

Medeja nakon smrti supruga nije imala velike promjene u svojoj svakodnevnicu i nastavila je živjeti pozitivno gledajući na stvari. Osim smrti Medejinog muža, u djelu se uvodi i motiv samoubojstva. Unuka Medejine sestre Aleksandre – Maša, kojoj je bila dijagnosticirana

²⁵ Medeja je proživjela svoj život kao žena jednog muža i nastavila je živjeti kao njegova udovica. Biti udovica je bilo прекрасно, ni po čemu lošije od samog braka. Trajalo je već dosta duže od braka, a odnosi sa pokojnim mužem su bili kao i ranije прекрасni, čak su godinama postajali bolji.

*маниакально – депрессивный психоз в острой форме*²⁶ (Ulicka 2003: 247), počinila je samoubojstvo. Članovi njene obitelji su čekali odobrenje za hospitalizaciju koje nije stiglo. Nakon gubitka Maše, Medeja je oprostila svojoj sestri izdaju koju je počinila. *Они не виделись с пятьдесят второго — двадцать пять лет. Обнялись, облились слезами*²⁷ (Ulicka 2003: 246). Ovdje je istaknuta još jedna razlika između ove i mitološke Medeje. Medeja Ulicke je spremna oprostiti bez obzira na to koliko je bila povrijeđena.

Motiv smrti se još pojavljuje u Medejinim sjećanjima. Kada govori ili kada se prisjeća nekog rođaka ili poznanika, ona uvijek spomene od čega je umro: *А Шурик — да. Очень хороший мальчик. Мать его была ссыльная немка из Поволжья. Умерла от туберкулеза сразу после войны*²⁸ (Ulicka 2003: 181).

Medeja je bila medicinska sestra, radila je u bolnici i zbog toga u djelu postoje medicinski termini i izrazi kada govori o smrti nekog rođaka ili poznanika. Medeja uvijek naglašava jasan uzrok smrti što je karakteristično za medicinske radnike. Kao što sam spomenula ranije, ona smrt prihvaća kao dio životnog procesa i tomu je sigurno doprinijelo njeno zanimanje.

Djelo se završava epilogom u kojem čitatelj saznaje da Medeja više nije među živima, ali *до сих пор в Поселок приезжают Medeины потомки — русские, литовские, грузинские, корейские*²⁹ (Ulicka 2003: 253).

Autorica u duhu novog vremena opisuje lik žene – majke kao arhetip, koji je zanimljiv i kao takav privlači pažnju najrazličitijih pisaca, koji se vraćaju na uobičajene motive i pišu o njima pod različitim „maskama“ (usp. Meletinski, 2000: 8). Ljudmila Ulicka se vraća na temu žene – majke, ali u novom vremenu, majčinstvo nije strogo vezano za krvno srodstvo, što Ulicka u ovom primjeru jako dobro prikazuje. Medeju Ljudmile Ulicke i mitološku Medeju povezuju samo asocijacije koje čitatelj ima prije početka čitanja. Kako Babič (2011: 135) zaključuje u pripovijesti *Medeja i njena djeca творится новый миф о Медее, ибо она – Медея другого времени, другой культуры*³⁰. Ovime još jednom možemo potvrditi tvrdnju da je autorica stvorila lik *anti-Medeje* i da je ova Medeja sve ono što antička nije mogla biti.

²⁶ (...) *manično – depresivna psihoza.*

²⁷ *Nisu se vidjele od pedeset druge, dvadeset i pet godina. Zagrlile su se i oblile suzama.*

²⁸ *A Šurik – da. Veoma dobar dječak. Njegova mama je bila jaka Njemica iz Povolja. Umrta je od tuberkuloze odmah poslije rata.*

²⁹ *Do sada u Poselok dolaze Medeijini potomci – Rusi, Litvanci, Gruzijci, Korejci.*

³⁰ (...) *se stvara novi mit o Medeji, jer je ona Medeja drugog vremena, druge kulture..*

Autori su se i prije Ulicke vraćali na izvorni mit, ali i na Euripidovu interpretaciju mita o Medeji, međutim, slijedili su motiv majke – djecoubice. Ulicka u svojoj pripovijesti predstavlja atmosferu koja je smirena, gotovo harmonična, puna razumijevanja i prihvaćanja te samim tim nema burnih reakcija koje mogu dovesti do tragičnih događaja. Medeja Ulicke je majka u pravom smislu te riječi, iako nema vlastite potomke. U suprotnosti je sa mitološkom Medejom, a u skladu sa milosrdnom judeo – kršćanskom slikom majke (Vojvodić, 2012, prema Lugarić Vukas, 2019: 193). Ona je žena – majka koju možemo nazvati objedinjujućim načelom, onom koja okuplja obitelj. Dom Medeje je postao centar okupljanja za cijelu obitelj, bližu i daljnju, sa svih strana svijeta. Iako se životi njene obitelji razlikuju od njenog, ona ne insistira na razlikama, na poređenju, nego prihvata sve onakve kakvi jesu. Ulicka stvara sliku idealne žene koja je u harmoniji sa prirodom i kroz ovaj ženski lik analizira važna pitanja poput majčinstva, braka, međuljudskih odnosa i rodnih pitanja.

U navedenom može se uvidjeti ne *aktualizacija mitopoetske arhetipske sheme* (Javornik, 2018: 113) žene osvetnice, majke – ubojice vlastite djece (Medeja), nego kršćanske arhetipske sheme majke nad majkama, ali koja nije rodila.

Medeja Ljudmile Petruševske

U analizi djela Ljudmile Ulicke je konstatirano da se autorica u naslovu osvrće na antički mit o Medeji, ali i na književnu Euripidovu interpretaciju mita – to radi i Ljudmila Petruševska. Autorica je dala jednostavan naslov *Medeja* te je odmah jasna poveznica sa mitom i čitatelj može pretpostaviti u kojem smjeru će se kretati priča. Znakovito je što se ime Medeja nalazi samo u naslovu i dalje u tekstu se nigdje ne spominje, tako da jedino naslov, kao jaka pozicija teksta³¹, uvodi i upućuje na lik koji nosi niz asocijacija sa sobom. *Персонаж является руководящей нитью, дающей возможность разобратся в нагромождении мотивов, подсобным средством для классификации и упорядочения отдельных мотивов*³² (Tomaševski, 1996: 199).

³¹ Pod jakim pozicijama teksta podrazumijevaju se ona mjesta u tekstu koja su svojevrsna misaona i stilistička 'čvorišta' teksta, mjesta koja su po svojoj poziciji u tekstu i po svojoj formi izuzetno značajna za razumijevanje toga teksta (Katnić – Bakarišić, 2007: 261).

³² Lik je vodeća nit koja daje mogućnost da se shvati masa motiva i pomoćno sredstvo za klasifikaciju i sređivanje pojedinih motiva.

Dok je Medeja Ulicke *anti-Medeja* (Lugarić Vukas, 2020: 194) odnosno autorica ne prati mit, već gradi vlastiti novi mit, Petruševska to na svoj način ipak radi. Ovo djelo slijedi interpretaciju Euripida u kojoj Medeja zbog ljubomore ubija vlastitu djecu.

Djelo Petruševske se temelji na dijalogu tako da ne saznajemo mnogo informacija o tome tko su likovi, njihova imena i prezimena, nego samo detalje koje su odlučili podijeliti tijekom razgovora. Radnja se odvija u taksiju, dijalog vode dva lika koji se ne poznaju – taksist i neimenovana pripovjedačica. Čitatelj saznaje sve informacije iz perspektive neimenovanog ženskog lika pa tako i osnovne informacije o taksisti:

Таксист был лет сорока, такого слабого типа, в ковбойке с потрепанными обшлагами. Слабый рабочий, по словам одного умершего голубого, гениального режиссера. Слабый рабочий или молодой слабый рабочий, пальчики оближешь: не сопротивляется. Глаза как бы с поволокой, прикрытые и небольшие. Портрет здесь важен для дальнейшего. Ввалившиеся щеки, но в такси потом не пахнет³³ (Petruševska 1993: 130).

Vanjski opisi koje pripovjedačica navodi govore dosta i o unutarnjem stanju lika. Ona primjećuje da nešto nije u redu i da se nešto loše događa te naglašava da je portret važan zbog onoga što će uslijediti. Budući da je djelo Petruševske kratko i temelji se na dijalogu, nemamo priliku saznati više informacija o likovima i ovakvi opisi i konkretizacija nam mogu pomoći prilikom interpretacije.

Характеристика героя может быть прямая, т.е. о его характере сообщается непосредственно или от автора, или в речах других персонажей, или в самохарактеристике ('признаниях') героя. Часто встречается косвенная характеристика: характер вырисовывается из поступков и поведения героя³⁴ (Тomaševski, 1996: 200).

³³ Taksist je imao četrdesetak godina, tako slabunjav tip, u kaubojskoj košulji s pohabanim manšetama. Slab radnik, po riječima jednog preminulog peška, genijalnog redatelja. Slab radnik ili mladi slab radnik, da prste poličeš: ne suprotstavlja se. Oči kao čeznutljive, poluzatvorene i nevelike. Portret je ovdje važan zbog nastavka. Upalih obraza, ali se zato u taksiju ne osjeti na znoj.

³⁴ Karakteristika junaka može biti izravna, tj. o njegovom karakteru govore neposredno ili autor, ili drugi junaci, ili data u vidu autokarakterizacije (ispovijesti) junaka. Često se susreće neposredna karakterizacija: karakter proizilazi iz postupaka i ponašanja junaka.

Za razliku od Medeje Lj. Ulicke, samo naslovom imenovana Medeja Lj. Petruševske slijedi motiv čedomorstva iz ljubomore i osjećanja izdaje, poput one Euripidove, propitujući stereotip i arhetipsku sliku majke – zaštitnice djece, doma i obitelji.

Važno je naglasiti da se u cijelom djelu lik Medeje ne pojavljuje kao direktan sudionik, niti se to ime spominje. Naslov i čin ubojstva djeteta je jedina konkretna veza sa mitološkom Medejom.

Motiv majke

Za razliku od Ulicke, u čijoj pripovijesti Medeja nema vlastitu djecu, lik Petruševske ima četrnaestogodišnju kćer. O njihovom odnosu iz teksta se ne može puno saznati i jedino što autorica dozvoljava jeste uvidjeti odnos djevojčice s ocem. Međutim, treba uzeti u obzir da je autorica u tekstu „dozvolila“ samo očevu stranu priče i u ovom djelu je dala glas mitološkom Jasonu. Zanimljivo je to što nam autorica prikazuje majčinstvo, ali ne iz perspektive majke, nego iz perspektive muškarca i oca. Kako Babenka (2010: 5) primjećuje *герои-мужчины в этих рассказах выглядят куда более человечными, они страдают*³⁵ pa je i ovdje riječ o propitivanju rodnih stereotipa.

Petruševska lik majke opisuje kao ženu koja je spremna ubiti svoje dijete ukoliko nema dovoljno pažnje od svog supruga. Autorica ukazuje na to da majčinstvo nije uvijek najbolja stvar koja se može dogoditi jednoj ženi i time Petruševska, kao i Ulicka, ruši stereotip o ženi – majci. Poredeći lik samo naslovom imenovane Medeje kod Petruševske i *anti-Medeje* Ulicke može se zapaziti da žena koja nije biološka majka djeci ispunjava ulogu majke bolje od one koja je rodila svoje dijete. Kako Ulicka naglašava da krvna veza nije važna, tako Petruševska dodaje da nije ni dovoljna za normalno funkcioniranje jedne obitelji.

Motiv prevarene žene

U djelu Petruševske nema čina prevare i prevara se spominje samo u trenutku kada jedan od učesnika dijaloga napominje da ako je *он действительно, что называется, 'позволял себе' с другими женщинами, то страшнее всего страдают не жены, а дочери*³⁶ (Petruševska 1993: 134).

³⁵ (...) likovi – muškarci u tim pričama izgledaju više ljudski, oni pate.

³⁶ (...) ako si je stvarno, što se kaže, 'dozvoljavao' sa drugim ženama, onda ne pate najteže supruge, nego kćeri.

Kao i mitološka Medeja i samo naslovom imenovana Medeja Petruševske se osjeća izdanom. Izgubila je posao, osjećala se nepotrebnom i suvišnom u društvu te je tražila utjehu kod supruga i kćerke, međutim i tu se osjećala otuđeno. Budući da su otac i kćer bili veoma bliski, moguće je samo pretpostaviti da su se kod nje razvila osjećanja ljubomore i mržnje (što predstavlja utjecaj i odjek stereotipnih tumačenja Euripidove Medeje). Muž, koji je već bio nezainteresiran, ne primjećuje što se događa s njegovom ženom i on joj ne može pomoći. Izdaja je dovodi do odluke da ubije kćer kako bi se osvetila mužu. Petruševska upozorava na tvrdokornost društvenih konstrukata kojih se jako teško osloboditi i na cikličnost koja proizvodi uvijek iste rezultate. Medeja Euripida je ubila svoju djecu zbog osвете, Petruševska nastavlja oslanjajući se na isti slijed događaja, dok Ulicka prekida osvetnički krug i stvara lik *anti-Medeje*. Budući da je Petruševska pisala o liku majke koja je umorila vlastito dijete, ovaj lik samo naslovom imenovane Medeje je morao snositi neke posljedice. Ona završava u zatvoru, u odjelu za psihički bolesne osobe, a sumnja se da je počinila još jedan zločin. Neće biti kažnjena samo za djelo koje je počinila, nego bi mogla biti kažnjena i za nešto što nije učinila.

Budući da je samo naslovom imenovana Medeja Ljudmile Petruševske u odjelu za psihički bolesne osobe, može se zaključiti da njen zločin nije zločin sa predumišljajem već da je zločin počinila u psihičkom rastrojstvu, bolesti. Ako kod Euripida postoji prostor u kojem se iščitava kritika patrijarhalnog uređenja u kojem muškarac ima slobodu i pravo izbora, a žena nema, pa se njegova Medeja uspostavlja kao lik preko kojeg se „dekonstruiraju“ nepravde i propituju „pozicije moći“ unutar takvoga socijuma, junakinja Petruševske u jednom drugom društvenom poretku (jednako, ako ne i okrutnije patrijarhalnom) prekoračuje „zakon“. Autorica preko u tekstu neimenovanog ženskog lika Medeje upozorava na položaj žene u današnje vrijeme: sve žene danas nalaze se u latentnom stanju Medeje pa i neimenovanje lika u tekstu znakovito upućuje na sveobuhvatnost ovoga „bolesnog“ ženskog stanja, upozoravajući i na to do koje krajnje točke ovakav položaj i ovakvo stanje mogu dovesti jednu ženu. Nameće se zaključak da samo naslovom imenovana Medeja Ljudmile Petruševske nije kriva za svoje stanje bezumlja, nego ju je odnos drugih, konkretno supruga i kćerke, ali i norme i pravila jednog konkretnog društvenog poretka, konkretnog socijuma, na čijoj pozadini se i odvija radnja priče, a koji utiču na ponašanje i stanje svih likova, doveli u položaj iz kojeg nema izlaza. Svaki lik, koji kao individua svjesno ili nesvjesno u sebi nosi pobunu, biva izopćen iz one sredine protiv koje ustaje, proglašen nepoželjnim, nenormalnim, zlim, demonskim, ludim...

Motiv smrti

Motiv nasilnih smrti djece, što je „nijemi glas“ djece mitske Medeje o čijoj tragičnoj pogibiji i smrti se šuti stoljećima, uz postupak suhog nabranja informacija o tim smrtima u djelu Petruševske izaziva efekt očuđenja, čak i šoka, otvarajući vrlo osjetljivu temu iza koje stoji pitanje: ko je kriv? Čitalac ne može da se na zapita zašto je odnos protagonista do te mjere hladan i bezosjećajan da izaziva jezu.

Prvi put kada autorica piše o smrti spominje smrt djeteta kao uzrok raspada obitelji. Otac je krivio majku za smrt i dozvolio sebi da vrši nasilje nad njom. *Муж встречал на вокзале, увидел такое дело, избил жену, сломал челюсть, попал в тюрьму на четыре года*³⁷ (Petruševska 1993: 131). Petruševska stavlja akcent na raspad obitelji, nepotpunu obitelj, na sudbinu žene i na kraju krajeva na raspad osobnosti (usp. Babenka 2010: 5).

Drugi put kada baka spominje smrt, govori o djetetu kojeg roditelji i prijatelji nisu slušali niti su obraćali dovoljno pažnje na njega pa su olako shvatili djetetove prijetnje, koje su zapravo bile poziv upomoć. *У меня есть знакомый, у него сын повесился, двенадцати лет. Позвонил ребятам: приходите, я вешаюсь, — а они не пришли. Он и повис. Мать пришла потом. Она не могла плакать. И отец не мог*³⁸ (Petruševska 1993: 132).

Kroz ova dva slučaja autorica jasno usmjerava pažnju čitatelja na dva jako važna problema u obitelji. Jedan problem je nasilje nad ženama i činjenica da se žena smatra apsolutno i potpuno odgovornom za djecu, dok se muž oslobađa svake odgovornosti. Autorica kritizira patrijarhalni pristup majčinstvu gdje je majka žena kojoj nije dozvoljeno ispoljavanje negativnih osjećaja. Drugi problem je neposvećivanje dovoljno pažnje djeci. Kroz motiv smrti autorica preko lika pripovjedačice govori i o stereotipnom izrazu utjehe i o tome da Bog zna više nego ljudi pa je možda, u ovom slučaju, smrt spas za djecu.

Tekst se temelji na dijalogu, rečenice su kratke i nekada se čini da Petruševska u ovom djelu olako govori o tragičnim stvarima koje se događaju. Prema Goscillo (1995:104) ona degradira uzvišenu antičku dramu u svakodnevnu prozu i puni je onim što se smatra poželjnim i očekivanim standardima ponašanja. Kako piše Glazunova (2011: 1–2) psihičko stanje likova

³⁷ *Muž ju je čekao na stanici, vidio je što se dogodilo, pretukao je ženu, slomio joj čeljust, završio je u zatvoru na četiri godine.*

³⁸ *Imam poznanika kojemu se objesio sin, dvanaestogodišnjak. Nazvao ih je: dođite, vješam se i oni nisu došli. On se objesio. Majka je došla kasnije. Nije mogla plakati. I otac nije mogao.*

autorica ignorira, oni kao da djeluju bez emocija te dodaje da ima dojam da Petruševska, svaki put prije početka pisanja postavi sebi zadatak da čitatelja dovede u stanje duboke depresije. U djelu *Medeja* je moguće iščitati niz tragičnih situacija koje su se dogodile i to baš djeci, koja kod ljudi bude najdublje emocije. Autorica upravo svojim kratkim rečenicama još više naglašava dramatičnost situacija.

Ljudmila Petruševska je odlučila samo naslovom imenovati lik Medeje i dati čitatelju da iz postupaka lika zaključi da se govori zapravo o Medeji. Uz patnje djece koje se spominju samo nabranjem te izostavljanjem pripovijedanja o njima autorica pokazuje i patnje majki koje su potpuno odgovorne za djecu. Sveprisutnost takvih ponašanja i percepcija situacija i njihova stereotipnost dozvoljava autorici da piše o Medeji ne imenujući je, jer su sve te žene zapravo Medeje. Niti jedna od ovih Medeja koje gube svoju djecu nisu krive za gubitke i svoja trenutna stanja pa tako ni lik Medeje koji ubija svoju kćerku. Sredina koja okružuje tu samo naslovom imenovanu Medeju je kriva za bezumno stanje u kojemu se ona nalazi i autorica to kritizira.

Zaključak

Na prijelaznim razdobljima u književnosti, većina književnih tema i motiva se propituju i zapadaju u krizu. Za obje autorice, i za Ljudmilu Ulicku i za Ljudmilu Petruševsku, tema obitelji, stereotipnosti rodni podjela i shvaćanja istih su jako važne i svaka pristupa konkretnim temama na svoj način, ali ipak koriste iste ili slične motive, motive prevare, izdaje, smrti, majčinstva.

Dubravka Saulan (2012: 173) navodi da sva imena *nose svoja značenja na način da su posredno motivirana obilježjima nekoga predmeta ili prethodnoga nositelja imena, odnosno motivirana su već postojećim jezičnim znakom koji je ipak ishodišno proizvoljan*. Lik Medeje je također motiviran mitološkom nositeljicom ovog imena, a taj proces se i naziva *mitopoetsko imenovanje* (Saulan 2012:173). Medeja nosi niz asocijacija kao što su već navedeni motivi: prevara, izdaja, smrt i majčinstvo te strasti: srdžba, ljubomora, mržnja... Autorice u duhu novog vremena propituju te mipoetske motive pa Ljudmila Ulicka stvara *anti-Medeju*, jaku ženu koja okuplja obitelj, brine se o mužu, radi kao medicinska sestra – ženu koja je zapravo ideal, dok Ljudmila Petruševska čini sasvim suprotno prikazujući ženski lik koji je očaj doveo do ubojstva. Ljudmila Ulicka demitologizira mit o Medeji i stvara sliku idealne žene, dok Ljudmila Petruševska remitologizira antički mit i upozorava na probleme sa kojima se susreće suvremena žena, a koji imaju iste ili slične posljedice.

Prvi dio rada posvećen je teorijskom objašnjenju mita i pojma *mitopoetski motiv*. Također, pojmovi remitologizacije / demitologizacije koje spominje Javornik (*Repetitivni re-/demitologizam kao ustaljen proces u razvoju kulture (na primjeru romana Laur Evgenija Vodolazkina, 2018.)*), pokazali su se korisnim za razumijevanje načina na koji Petruševska i Ulicka „manipuliraju“ dobro poznatim arhetipima i mitopoetskim motivima, što je pokazano na primjeru dviju pripovijesti (*Medeja i Medeja i njena djeca*) koje su bile predmet istraživanja u ovom radu.

Mitologija se na razne načine vraćala u literaturu i kako kaže Tomaševski (1996: 191) uvođenje svakog novog motiva mora biti opravdano ili motivirano te se mora čitatelju učiniti neophodnim. Mit o Medeji je u povijesti i mitologiji veoma značajan i ime Medeja nosi niz asocijacija i služi kao podloga za nastanak različitih umjetničkih djela. Euripidova Medeja je simbol ljubomore i osvete, majke koja je ubila svoju djecu. Prikazana je kao čarobnica, koja je činila sve kako bi pomogla mužu i često su je nazivali anti-ženom, odnosno svime onim što

jedna žena ne bi trebala biti. Većina novih djela u kojima prepoznajemo neke motive (kao npr. čedomorstvo, ljubomora, izdaja i sl.), odnosno koja propituju položaj žene u društvu, uglavnom slijede čvrsto ukorijenjen u kulturi obrazac negativnog prikaza žene koja se usudila prekoračiti društvene norme.

Ljudmila Ulicka stvara lik *anti-Medeje*. Ona ruši mit o majci koja je ubila svoju djecu i o ženi osvetnici. Autorica stvara lik Medeje idealne žene, ona ima moralna načela, vjeru, okuplja obitelj i čuva obiteljske vrijednosti. Jedna od njenih glavnih odlika su logičko razmišljanje i emocionalnost. Treba uzeti u obzir da obitelj za Ulicku nije nužno povezana krvnim srodstvom i da se pojam majke više ne vezuje samo za ženu koja je rodila. *Anti-Medeja* Ulicke se uspostavlja kao lik nastao na temelju kršćanske mitologije gdje je Marija posmatrana kao najveća majka u povijesti kršćanstva u čemu se prepoznaje proces demitologizacije antičkog mita, ali i remitologizacije ovog kršćanskog. Iako je lik Ljudmile Ulicke doživio niz teških trenutaka, autorica pokazuje da to ne treba opredijeliti cijelu njenu sudbinu i sve ono što ona jeste. Ulicka stvara novi mit, koji je ujedno i novi stereotip suvremenosti. Žena treba biti pokorna, tiha, opraštati svima, biti uvijek tu za sve - uz to sve jaka i svoja.

Svi autori (Euripid, Ulicka i Petruševska) su pokušali predstaviti Medeju kao ženu koja proživljava različite teškoće korištenjem mitopoetskih motiva prevare, smrti i majčinstva te analizirati njeno psihološko stanje, analizirati njen lik iz raznih aspekata. Osim Ulicke, lik Medeje stvara i Petruševska. Njezin lik slijedi ono što su Euripidova i mitološka Medeja, ali Petruševska prikazuje i okrutnost svijeta koji okružuje njenu junakinju. Kroz uloge majke, supruge ili kćerke autorica preko junaka koji su obično psihički oboljele osobe propituje arhetipske likove koji funkcioniraju kao obrazac koji treba slijediti. Petruševska često svoje likove dovodi u ponižavajuće situacije i o najokrutnijim stvarima govori bez imalo emocije, kao da piše izvještaj. Ovakav koncept i konstrukcija likova služi kako bi se upozorilo na raspad društva i sve nemoralnosti u kojima je to društvo ogrezlo. Čitatelj može steći dojam da autorica osnažuje i banalizira sve ono negativno. Naprimjer, u djelu *Medeja* autorica spominje ne samo to da je ovaj ženski lik počinio čedomorstvo, već navodi podatke o nizu drugih smrti djece što dodatno potiče čitatelja na razmišljanje o uzrocima okrutnosti svijeta danas. Još jedna stvar koju je važno spomenuti jeste to da u pojedinim slučajevima majke nisu počinile zločin, ali se ipak smatraju krivima za smrt djece. Naprimjer, Ljudmila Petruševska u djelu *Medeja* jasno naglašava da je ženi dijete umrlo u vlaku, a muž ju je istukao i smatrao krivom. U drugoj situaciji gdje autorica opisuje da je dijete počinilo samoubojstvo, naglašava da majka nije mogla plakati. Autorica dekonstruira sliku idealne obitelji koja se raspada zbog smrti djeteta.

Još jedna važna tema o kojoj govore obje autorice jeste stereotipnost rodne podjele. Oduvijek je postojala spolna podjela, a muškarac se smatrao stupom kuće, onim koji logično razmišlja, ženski lik se u književnom djelu u većini slučajeva uspostavlja u odnosu prema muškim likovima. U djelu Ljudmile Ulicke ženski lik izveden je iz okvira ranijih shvaćanja i stavljen je na čelo obitelji. Autorica koristi mit kako bi dekonstruirala stereotipe i pokazala da se mogu posmatrati i na drugi način.

Obje autorice su na sebi svojstven način pristupile mitu i, sudeći prema djelima o kojima je u radu bilo riječi, iskoristivši konkretne mitopoetske motive i arhetipske obrasce, pokazale su kako se tumačenja mita mogu mijenjati u različitim društvenim i socijalnim, a prije svega, u različitim kulturnim kontekstima.

Izvori

1. Euripid, *Medeja*. Preveo i komentare napisao Koloman Rac. eLektire.skole.hr. Dostupno na: <https://vdocuments.net/euripid-medeja-55844e4f612ec.html> [19. 6. 2022.]
2. Петрушевская, Л. С. 1993. *По дороге бога Эроса: Повести, рассказы*. — Москва: Олимп — ППП.
3. Улицкая, Л. Е. 2003. *Медея и её дети*. Москва: Эксмо.

Literatura

1. Armstrong, K. 2005. *Kratka povijest mita*. Preveo N. Đuretić. Zagreb: Vuković i Runjić. Dostupno na: https://kupdf.net/download/karen-armstrong-kratka-povijest-mita_58cd2c1edc0d604652c34621_pdf. [13.1.2021.]
2. Бабиц, Ю., 2011. *Миф как принцип создания художественной реальности в литературном тексте: на материале романа Л. Улицкой Медея и её дети*. Південний архів. Dostupno na: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pafn_2011_50_3.pdf [21.3.2022.]
3. Бабенка, В. 2010. *Античная Медея и Медея двадцатого века (роман Л. Улицкой «Медея и её дети»)* (магистерская работа). [online]. Вильнюс: Вильнюсский педагогический университет.
4. Ваhtin, М. 1975. *О романи*. Preveo А. Вадnjаревић. Београд: Nolit
5. Белокурова. С.П. 2005. *Словарь литературоведческих терминов*. Dostupno na: https://literary_criticism.academic.ru/191/%d0%bc%d0%b8%d1%84%d0%be%d0%bf%d0%be%d1%8d%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0 [15. 8. 2022.]
6. Biti, V. 1992. *Suvremena teorija pripovijedanja*. Zagreb: Globus. Dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/239200518>. [12.1.2021.]
7. Blažević, M. 2016. *Ljudmila Petruševska i priče ženama*, [online]. Impuls Portal 2015 – 2022. Dostupno na: <https://impulsportal.net/index.php/kultura/knjizevnost/18322-ljudmila-petrusevska-i-price-o-zenama>. [13.7.2022.]
8. Campbell, J. 2001. *Moć mita (razgovor s Bill Moyersom)*. Preveo D. Hlad. Zagreb: Misl.

9. Чумаченко, О. В. 2011. *Аспекты женской прозы в современной русской литературе на примере творчества Л. Улицкой*. Вестник КАСУ [online]. Dostupno na: <http://www.vestnik-kafu.info/journal/28/1189/> [19. 2. 2021.]
10. Dabić, A. 2016. *Ženski likovi od romantizma do naturalizma – komparativna analiza odabranih junakinja hrvatske i svjetske književnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/7643/1/Ana%20Dabić%20-%20DIPLOMSKI%20RAD.pdf>. [12.7.2022.]
11. Eterović, R. 2015. *Jungova teorija kontraseksualnosti: negativna anima i hipertrofirani animus kao patrijarhalni konstrukti ženskosti (analiza sadržaja na primjeru turbofolka)*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/6141/1/ETEROVIC.pdf>. [23.09.2022.]
12. Федосеева, Т. В. *Образ Медеи в античной литературе и в романе Людмилы Улицкой 'Медея и ее дети'*. Dostupno na: <https://referatdb.ru/literatura/99208/index.html> [22. 4. 2022.]
13. Глазунова, О. 2011. *'Третья волна' женской прозы. О произведениях Людмилы Петрушевской, Дины Рубиной, Людмилы Улицкой*. Dostupno na: https://www.academia.edu/23188198/%D0%A2%D1%80%D0%B5%D1%82%D1%8C%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BD%D0%B0_%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%8B_%D0%BE_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%85_%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D1%8B_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%94%D0%B8%D0%BD%D1%8B_%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D1%8B_%D0%A3%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%BE%D0%B9?source=swp_share [21.3.2022.]
14. Goscilo, H. 1995. *Mother as Mothra Totalizing Narrative and Nature in Petrushevskaja*. Dostupno na: [https://www.academia.edu/69204611/Mother as Mothra Totalizing Narrative and Nature in Petrushevskaja](https://www.academia.edu/69204611/Mother_as_Mothra_Totalizing_Narrative_and_Nature_in_Petrushevskaja). [12.7.2022.]
15. Grevs, R. 1995. *Grčki mitovi*. Beograd: Nolit.

16. Gurdon, M. 2011. *Zašto je važno zvati se Medeja? Drugost*. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/68709>. [23.09.2022.]
17. Гурманова, З. И. 2012. *Творчество Людмилы Петрушевской в контексте русского постмодернизма. Молодой учёный*. Июнь, 2012 г. стр. 250-251. https://moluch.ru/archive/41/4937/#google_vignette [12.3.2021.]
18. Hrvatski jezični portal. *Mitologija*. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41255> [3. 4. 2021.]
19. Javornik, M. 2018. *Repetitivni re-/demitologizam kao ustaljen proces u razvoju kulture (na primjeru romana Laur Evgenija Vodolazkina)*. // *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*. Uredila Vojvodić, J. Zagreb: Disput.
20. Katnić – Bakaršić, M. 2007. *Stilistika*. Sarajevo: Tugra.
21. Lugarić Vukas, M. 2020. *Neo(mit) o Medeji i (post)moderno majčinstvo: „nadspol“ u romanu Medeja i njezina djeca Ljudmile Ulicke*. Izleti u Drugo: mit, klasa i rod : (rasprave o ruskoj književnosti, filmu i popularnoj kulturi). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
22. Lugarić Vukas, D. 2018. *Matrifokalni (neo)mit o ruskoj ženi i kasnosocijalistička nevolja s rodom (na primjeru časopisa “Rabotnica” i književnih tekstova I. Grekove, N. Baranske i L. Petruševske)*. // *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*. Uredila Vojvodić, J. Zagreb: Disput.
23. Lugarić Vukas, D. 2019. *Izleti u Drugo: mit, klasa i rod (rasprave o ruskoj književnosti, filmu i popularnoj kulturi)*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
24. Людмила Улицкая книги и биография, Эксмо, 2022. Dostupno na: <https://eksmo.ru/authors/ulitskaya-lyudmila-evgenevna-ID15507/> [22. 4. 2021.]
25. Мелетинский Е.М. 2000. *Поэтика мифа*. Москва: Издательская фирма „Восточная литература“.
26. Нефагина, Г. Л. 2005. *Русская проза концв XX века*. Москва: Флинта, Наука.
27. Obermayr, B. 2018. *Kontrafaktualni književnopovijesni narativ i aktualnost povijesnih mitova u ruskoj književnosti i kulturi od 1990-ih godina*. // *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*. Uredila Vojvodić, J. Zagreb: Disput
28. Odža, I. 2016. *Žena u usmenoj književnosti i tradicijskoj kulturi Dalmatinske Zagore od Fortisa do današnjih dana*. (doktorski rad). [online]. Zagreb: Filozoski fakultet Sveučilište u Zagrebu.
29. Осьмухина, О. Ю., Сипрова А. А. 2017. *Мифопоэтический контекст романа В. Пелевина „Священная книга оборотня“* // *Филологические науки. Вопросы теории*

- и практики. Dostupno na: <https://cyberleninka.ru/article/n/mifopoeticheskiy-kontekst-romana-v-pelevina-svyaschennaya-kniga-oborotnya> [21.3.2022.]
30. Прохорова, Т.Г. 2009. *Расширение возможностей как авторская стратегия. Людмила Петрушевская / Вопросы литературы* Dostupno na: <https://voplit.ru/article/rasshirenie-vozmozhnostej-kak-avtorskaya-strategiya-lyudmila-petrushevskaya/> [19. 2. 2021.]
31. Saulan, D. 2011. *Leksička analiza mitopoetskog imenovanja u Revizoru N. V. Gogolja*. Folia onomastica Croatica. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/81923>. [23.09.2022.]
32. Solar, M. 1990. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
33. Solar, M. 2003. *Povijest svjetske književnosti*. Golden marketing – tehnička knjiga.
34. Šoštarić, S. 2021. *Žensko raščitavanje dominantne kulture. Sylvia Plath, Kathy Acker, Octavia E. Butler*. Sarajevo: University Press.
35. Томашевский, Б. В. 1996. *Теория литературы. Поэтика*. Москва: Аспент пресс. Dostupno na: <https://kslipl.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/108/2020/02/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9.%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F.%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B.%D0%9F%D0%BE%D1%8D%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf> [21.7.2022.]
36. Užarević, J. 2020. *Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća*. Zagreb: Aisput.
37. Vojvodić, J. 2008. *Ljudmila Ulickaja i ruski postmodernizam*. Književna republika (1334-1057) VI (2008).
38. Vojvodić, J. 2009. *Obitelj: determinizam i slučajnost u djelima Ljudmile Ulicke*. Zadar: Croatica et Slavica Iadertina.
39. Vojvodić, J. 2018. *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*. Zagreb: Disput.
40. Vojvodić, J. 2012. *Tri tipa ruskog postmodernizma*. Zagreb: Disput.